

ANNUS JÓZSEF

Eltérített Pegazus

Továbblapozható előszó

Balzac egy alkalommal terjedelmes történelmi drámát kapott elolvasásra egy fiatal írótól.

– Két hónap múlva jöjjön – bocsátotta el a Mester az ifjút.

A kezdő a mondott időre pontosan megjelent, félénken ereszkedett a székre, reszkető hangon kérdezte:

– Milyen tanácsot tud adni, Mester? Lehet segíteni a kéziraton?

– Hogyne – bólogatott Balzac.

– És miként?

– Először is: húzza ki az első felét...

– És azután?

– Azután a másodikat...

Ez egy valódi irodalmi anekdota. Rövid, frappáns, szellemes. Ahogyan mondani szokás: ha nem igaz is, jól van kitalálva.

Nos, ebben a könyvben nem ilyesféle csattanós történeteket talál a kedves olvasó. A szerző ugyanis (Veres Péterrel szólva: „sültrealista” prózaíró) fejébe vette, hogy csupa igaz történetet gyűjt egybe. Olyan történeteket és anekdotákat tár az olvasó elé, amelyek úgyszólván a szemé láttára, füle hallatára estek meg, de legalább a történetet valamiképp hitelesítő szereplőtől hallotta, esetleg – a másod-, harmadkézből vett históriák esetében – hitelt adott a mesélőnek, mert olyan becsületes arca volt... Akadhat tehát a könyvben irodalmi körökben általánosan ismert anekdota, amely persze egy más toll alatt természetesen módosult, akár a népmese az időke folyamán.

De lesz itt soba nem hallott história, mulatságos és kacagtató, olykor még szomorkás is. A derűt gyakran azért is felhőzi a ború, mert többnyire egykor volt nagy és kevésbé ismert íróink, költőink, tudósaink alakja villan itt föl. Láthatjuk, amint leszállnak az „eltérített” Pegazusról, egy kávéház, kocsmá vagy szerkesztőségi szoba sarkában ingujjra vetkezve beszélgetnek velünk. Nem alkotnak éppen, hanem csevegnek. Kicsit úgy, mint a többi ember. Kicsit másként, mint a többi ember...

És a Polly?

Huszonöt évesen lett egyetemi tanár Szegeden, közel negyven évig vezette a német tanszéket. Amikor 1945-ben itteni működését ifjú lendülettel megkezdte, bárki hallgatónak vélhette, amint ruganyos léptekkel végigsietett a széles folyosón. Annak is nézte az a harcsabajszú hadiérlettségis (frontot és fogságot járt) kolléga, aki vizsgára várakozva belébotlott:

– A profiól jössz?

- Mondhatni... – bólintott *Halász Előd*.
- És... – állt eléje újra a reszkető hadfi. – Mondd, milyen hangulatban van az öreg?
- Tudja fene, olyan közepes...
- Közepes... De jó is lenne az nekem, jegyben!
- Meglesz az, meglesz... – sietett tovább a kihajtott inggallérú fiatalember.

Elképzelhető a túlkoros vizsgázó döbbenete, amikor a szobába lépve a hatalmas asztal mögött megpillantotta a professzort. Azt az ifjút, akivel korábban a folyosón összefutott.

- Közepes megfelel? – kérdezte Előd, amint az elképedés után magához tért hallgató néhány kérdésre úgy-ahogy válaszolt. – Mondtam, hogy meglesz...

Az ötvenes évek szigorodó világában azt is kitalálta valaki, hogy egyetemi tanár sem tarthat előadást bő jegyzetek (mintegy óravázlat) nélkül. A hallgatók előre készültek a nagy produkcióra: vajon Halász milyen jegyzetekkel érkezik a következő órára. Egyikük arra fogadott, hogy kocsin húzatja be a hivatalsegéddel a fél tanszéki könyvtárat, a másik, hogy díszes mappában újságpapírokat hoz, de egyikük sem nyert. A professzor ugyanis egy szál apró cédulát tett csupán az asztal közepére, nem nagyobbat, mint egy amatőr fénykép. Erről a lapocskáról azonban másfél óras Thomas Mann-előadása végéig le nem vette a szemét. Időnként még közelebb is emelte, mintha valamely szót hirtelen nem tudna elolvasni. A hallgatók jegyzeteltek, figyeltek, s persze azon töprengtek, miként férhet el a nagy ívű előadásnak akárcsak a vázlata ezen a parányi cetlin. A rejtély megoldásában segített az előadó. Amikor befejezte az órát, a kis papírlapot hanyagul az asztal közepére dobta, cigarettáért nyúlt és kisietett a teremből. Öten-hatan ugrottak egyszerre a céduláért. Aki fölkapta, előbb csak nézte, nézte, majd szétszaladt a szája, a következő pillanatban pedig harsányan fölnevetett.

- Mi az? Mi van rajta? – kérdezték türelmetlenül a többiek.

- Várjatok, olvasom... Fejléc: „*Állami Áruház*”. Indigóval írva: „1 db. férfi alsó, 28,70 Ft.” Ezen keresztben bélyegzőlenyomat: „*Fizetve.*”

A hetvenes évek elején az úgynevezett vidéki folyóiratok (köztük a *Tiszatáj* is) több fronton kezdték meg szabadságharcukat. A kultúrpolitika országos vezetői már-már hajlottak annak az evidenciának a tudomásulvételére, hogy a versnek, novellának nincs személyi igazolványa, nem az a fontos tehát, hogy a szerző mely város lakónyilvántartásában szerepel, a létrehozott mű értéke dönti el, helyet kaphat-e a lapban vagy sem. A vidéki felügyelők nehezebben szabadultak rögeszméjüktől: helyi lapba helyi szerző való! S különben is: ki dönti el, melyik írás jó, melyik nem? Tessék komoly szaktekintélyeket kooptálni a szerkesztő bizottságba! Megtörtént ez is. Havasi Zoltán akkori főszerkesztő Halász Elődöt nyerte meg a prózai rovat vezetésére. Előd elvállalta, de azt előre kikötötte, nem jön el minden szerkesztőségi ülésre, mert ő a gyűléseket – még az ilyen baráti hangú munkaértekezleteket is – szívből utálja. Ezen kívül: csak olyan kéziratokat adjunk át neki, amely a vonal közelében billeg, „hót-dilettánsok” zöngeményeivel ő nem rongálja a szemét. Nem is terheljük túl a professzort, fél év is eltelt, amíg egy hét-nyolc gépelt oldalnyi novellát átadtunk neki, mondaná meg a legközelebbi összejövetele, vajon leadjuk-e. Elfelejtette persze, ám a főszerkesztő biztatására jó három hónap múlva elküldte egy hivatalsegéddel az opust. Izgatottan bontottuk a nagy borítékot, vajon milyen elemzéssel küldte vissza a rovatvezető az elbeszélést. Fönt a cím mellett egy halovány ceruzás megjegyzést találtunk, ennyi volt: „Erjen még!” Hosszú évekig élt a szóhasználat a szerkesztőségben, ha egy kétes értékű írás sorsáról kellett dönteni.

Olykor – mondhatni váratlanul – megjelent azért a professzor a szerkesztőségi ülésen. A „hivatalos” szakaszban többnyire némán és kissé türelmetlenül ült az asztal mellett, ám amikor a konyak vagy a bor előkerült, megélénkült, s onnan kezdve ő vitte a szót. Megdöbrentünk, milyen pontos és briliánsan okos elemzést adott például egy-egy előző számról, akár egyetlen versről, tanulmányról is. Jöttek aztán a vidám történetek, kacagtató sziporkák késő estébe nyúlóan. Elköszönni azonban még nem lehetett. Rovatvezetőnk mindig tudott a városban valahol egy olyan nyitva tartó kocsmát, amelyben babgulyás kapható. Ha ez is bezárt, pillanatnyi gondolkodás nélkül irányított bennünket új helyszínre, ahol belépéskor még azt mondta „itt már csak egy pohárral iszunk, aztán úgy rohanunk haza a családi tűzhelyhez, mint akit nadrágon lőttek”, az elhatározás persze megmaradt a szándék szintjén. Megtörtént bizony – kevésbé edzett ifjú feleségek nem nagy öröme –, hogy az éjszakai kalandozás virradat után fejeződött be a lángosillatú restiben.

Az okos tekintetű kis puli úgy került a Halász-családhoz, ahogyan a legtöbb ilyen udvarra, sőt pusztára való szegény jószágot városi lakásba sodorja a sorsa: Eszterkének megtestesített egy kiállításán, két sírögörcs után meg is vették neki. Pár hét múlva az ilyen kutya az őt befogadó gyermeket már alig ismeri meg, miután az etetés-ítatás, meg az ennél is fontosabb sétáltatás kötelessége, egyszóval az állattartás minden gondja-baja alig észrevehetően, de igen hamar átkerül a szülők vállára. Így történt itt is. A professzor is örömmel bíbelődött a kutyával, s olyan büszkeséggel beszélt róla, ahogyan gyermekéről is ritkán szokott az ember. Megvédte akkor is, amikor a házmester – a lakók képviselőjében – egy alkalommal körülményesen és nagyon tisztelettudóan megállította Elődöt a lépcsőházban:

- Khmm..., elnézést kérek, professzor úr... Nem az én véleményem, de mondják...
- Mit mondanak?
- Hát azt mondják, kéremszépen, professzor úr, hogy egy kis baj van a Pollyval. (Ilyen előkelő nevet kapott a városi lakásban a puszták dísze, az egyszerű terelőpuli.)
- Milyen baj lenne?
- Hát kérem szépen, hogy ugat...
- Ugat. Ez tagadhatatlan. De nem gondolja, hogy ez kutyától egészen természetes? Nézze, ha beszélni tudna, régen tanszéke lenne a bölcsészkaron...

Ma már cégtábláján is viseli a „Béke Tanszék” megnevezést az a sugárúti (bisztró? kocsmá? italbolt?), amely valamikor egyszerű Béke Büfé volt, legendája azonban már akkor megteremtődött, amikor seregnyi fiatal költő (Veress Miklós, Szepesi Attila, Petri Feri és társaik) kispénzű hallgatóként ültek itt egy-egy kisfröccs mellett, s gyártották a bökverseket, kínrímeket, nem egyszer zseniális rögtönzéseiket, kápráztatták el az Alsóvárosról idetevédte fuvarosokat, szolgálatból érkezett vasutasokat, de más karok hallgatóit is azzal, hogy fél órán át tudtak hexameterben vagy felező tizenkettesben beszélgetni.

Gyakori vendége volt e műintézetnek Halász professzor is, aki legtöbbször kedves – talán legkedvesebb – barátja, Suki Béla társaságában töltötte itt az időt. (Suki tanár változatos életében még cigányprímás is volt, kiváló tehetsége és szorgalma révén jelentős filozófiatörténészé lett. Kierkegaard és Heidegger hazai megismertetésében úttörő szerepet vállalt. Amikor ötvenegy esztendősen eltávozott közülünk, Előd búcsúztatta a lapban.) Ez a napsütéses kora őszi délután is ott találta a két nagy műveltségű férfiút a Béke asztalánál, amikor a már említett házmester lélekszakadva berontott az ivóba, s lihegve hörögte a hírt:

- Professzor úr, professzor úr, nagy baj van..., de ne tessék nagyon megijedni, mert nincs olyan nagy baj...

- Mondja már!

- Hiszen mondom... Ott a női klinika mellett, de még a sebészeti bejárata előtt...

- Mi történt, azt mondja!

- A nagyságos asszony ment át a Pollyval az úton...

- És?

- És ekkor történt a baj, ami azért elég baj...

- De mi történt? Azt mondja végre!

- Elütötte őket egy motorbicikli... A nagyságos asszonynak alighanem a térdje... De én nem tudom, hogy eltört-e vagy csak ugye csúnyán összetört, mert én nem is merem odanézni... Bevitték a sebészetre...

- Ne részletezze már nekem... Azt mondja meg, a Pollyval mi van?

- Hát ő persze elnyargalt a pórázal ijedtében, de szerencsére egy műtőslegény ott a gyerekklinika előtt meg is fogta...

- És?

- Aztán én hazavittem.

- Nincs semmi baja?

- Nincs annak semmi, csak azért nyűszít, mert bezártam a garázsba...

- Hát miért nem ezzel kezdte? A jóisten áldja meg magát...

A német-magyar (és magyar-német) szótáráról híres professzort egyszer éppen fő műve hozta nehéz helyzetbe. Jobban mondván: a szótár ügyében a professzor hozta zavarba az ügynevezett Illetékeseket. Kiadták ugyanis a remek munkát Amerikában is, onnan pedig a honoráriumot dollárban, tehát ügynevezett kemény valutában utalták át a Nemzeti Bankba. A mi fogalmaink szerinti horribilis összeget azonban a címzett nem vehette föl egykönnyen, lévén hazánkban az időtáv igen szigorú devizagazdálkodási törvény. A bank annyira komolyan vette a törvényt és az átutalt összeget, hogy Halász professzor honoráriumának dolgában külön ügyintézőt jelölt ki. A hivatalában pontos Kopka elvtárs előbb tetszetősen gépelt levelet küldött a professzor úrnak, majd – miután erre válasz jó ideig nem érkezett – újabb értesítésében arra kérte Elődöt, hogy alkalmasint keresse föl őt személyesen a bank ilyen és ilyen számú szobájában, hogy a pénz sorsát megbeszélhessék. Az alkalmas idő jó fél év múlva következett el, Kopka elvtársat ekkor már nem találták a bankban, az akták azonban előkerültek, s megnyugtatták a professzort, hogy a pénz is rendelkezésre áll. Fölveheti (némi levonások, befizetések után) forintban, de kérhet olyan árucikket is, amelyet egyébként forintban nem, vagy csak várakozás után, körülményesen kaphat meg.

- Árucikk? – kapta föl a fejét Halász doktor. – Akkor a levonások, befizetések után maradó teljes összegből amerikai cigarettát kérek. Fölírok néhány márkát, amely megfelel...

Az új hivatalnok elképedt, ahogyan bizonyára Kopka elvtárs is tette volna.

- Cigaretta? Az egész összegért?

- Miért ne? Elfogy az. Meg én kínálgatni is szeretek baráti körben...

- Dehát professzor úr, ezért az összegért kaphatna például...

- Na? Például?

- Például egy Trabantot. Kombit is talán...

- Na, látja, az nekem nem kell. Cigaretta kell. Árucikk vagy nem?

- Igen, igen, de... Nehéz kérés, nehéz kérés. Ebben én egyedül nem dönthetek. Tes-sék szíves lenni benézni pár hét múlva. Talán egy hónap...

Telt az idő, elmúlt egy újabb félév, amikor Előd a vonaton mondta:

- No, ma megint benézek a bankba, vajon mit mondanak a honoráriumról.

Este ismét összetalálkoztunk a Nyugatiban. A professzor természetesen azonnal meghívott egy söröcskére az étkezőkocsiba.

- Az ám! A honor! Mit mondtak?

- Kérlekszépen, legújabb ügyintézőm, Jankovszky úr még a helyén van, ezt örömmel vettem. Széles mosollyal fogadott, kérdezvén: „Meggondolta magát, profesz-szor úr? Jöhet a Trabant?” „Nem!” Jelentettem ki határozottan ismét, hogy engem csak a cigaretta érdekel. „Hát akkor még várunk kell...” Es ilyen szépen mondta: „Az illetékesek töprengenek a megoldáson... A dolog nem egészen reménytelen.”

Nem tudok beszámolni róla, vajon mire jutottak nagy töprengésükben az illetéke-sek. Annyi bizonyos, hogy a professzort én Trabantban nem láttam, de amerikai ciga-rettával sem kínált meg soha...

Lengyelkedünk

„Polak wengri, dva bratanki...” (Vagyis: „Lengyel magyar két jó barát – együtt har-col s issza borát”), ez a híres mondat ütötte meg a fülemet az almádi strandon valami-kor a hatvanas évek elején. Köpcös, szemüveges kis ember mondta szívbeli mosollyal kísérve, amint sorban álltunk a bódé-büfé előtt. Felénk emelte a poharát, majd köve-tett is bennünket a leterített pokrócokig. Feleségemet nagy kézcsókkal üdvözölte, en-gem mindjárt átnyalábolt, s terelt bennünket a maguk kis birodalma felé, ahol egy ná-lánál magasabb, csinos szőke hölgy és két eleven leányka rendezkedett a gumimat-racok, sportszatyrok, napernyők festői tarkaságában.

- Enyém család! Vanda, feleség, Ursula kislány, Marija kislány... Én vagyok *Kazi-mierz*, Kazsik... Magyar: Kázmér... De jobb: Kazsik...

Fél óra sem telt belé, mindent tudtunk a krakkói családról, pedig Kazsik – saját be-vallása és a mi megítélésünk ebben megegyezett – mindössze fél éve kezdett magyarul tanulni, ráadásul teljesen egyedül, könyvekből és „szlovnyikból”. A szótár most is gyakran előkerült, megértettük végül, hogy a férj elektrotechnikus Nowa-Hután, Vanda pedig geodéta, sokat utazik emiatt, de van „nagy”, akihez gyakran elviszik a gyerekeket. Újabb fél óra után már címekeket cseréltünk, estére pedig közös vacsorát terveztünk szegedi barátainkkal és az új ismerősökkel. Az asztalnál Kazsik – bár szótár segítségével és rengeteg mutogatással – viccet is mesélt. Egyiket megjegyeztem, mert fe-ledhetetlen, a korra és térségünkre, no meg az elfogultságtól nem mentes lengyel-ma-gyar barátságra is jellemző.

- Tudni mi szán? – kérdezte Kazsik. – Szán? Van ló, meg ló, meg szán...

- Ahá! Szán, persze, lovak húzzák télen, amikor hó van...

- Tak, tak, tak! Hó! Van hó... várni kicsit... Van hómeze!

- Hómező – segítettünk neki ismét.

- Tak, tak! Hómező... Megy szán... Il rajta... Il, ul...

- Értjük: ül rajta...

- Tak. Ul rajta nézds ember: magyar, lengyel – itt halkított a hangján – orosz, meg csehoszlovák... Mennek... Néz hátra egyszer csehoszlovák: „Van baj!” Orosz kérdezi:

„Mi baj van?” Csehszlovák mondja: „Ott hátul jön... jön... Százetven éhes farkas... Brrr... Most mi lesz?” Orosz áll fel, mondja: „Ja geroj! Én hos... hös, ugrani!” Orosz hátra ugrik, farkasok hám-hám... Szán megy tovább. Mondja csehszlovák: „Még van baj!” Lendzsel kérde: „Mi baj?” „Még van száz éhes farkas ott...” Lengyel meg magyar esszenéz, megfogja csehszlovák, hinta-palinta, hopp! Farkasok hám-hám... Megy szán tovább. Néz hátra lendzsel, mondja: „Van még etven éhes farkas... Most lesz mi?” Magyar szól: „Nyugi, lendzsel...” Lehajol, vesz ki ilés... ulés alól...

- Ülés alól...

- Tak, tak! Ulés alól valamit. Mondja: „Nincs semmi baj... Van púska!”

Fél év múlva Kazsik meg is jelent nálunk Szegeden. Valami áttekinthetetlen kelet-európai üzletelésbe fogott, szerencsére a nagy tömegű árut, amit két izmos barátal való cipelve vonatoztattak ide, nem a mi parányi lakásunkban raktározta, hanem közös barátunk tágas kamrájában. Jött máskor is. Egyszer igazán váratlanul. Akkoriban éppen a haza védelmén fáradoztam egy laktanyában. Ültem a nyári melegben a zászlóalj-iroda rajzasztala mellett, színes tussal cifrázhattam a semmire való kiképzési tervet, amikor az ajtóban megjelent Kazsik. Azt hittem, álmot látok. Külföldi állampolgár a laktanyában? Méghozzá ügyeletes tisztí kísérettel. Mert valóban egy őrnagy nyitott neki ajtót, tessékelt be, miközben odaszólt nekem:

- Azt mondja, magához jött...

- Á, tabornokom! - ugrott a nyakamba Kazsik. - Tabornokom... - ismételte újra. Alighanem a nyelvi olvasmányok valamelyikéből, Bem apó miatt akadt az agyába ez a magyar nevű rendfokozat. Ezért léptetett elő ilyen nagyvonalúan.

- Beengedtek? - kérdeztem hitetlenkedve.

- Á, persze... Tabornok volt rendes. Mondtam: „Kazsik vagyok, Krakko, Joska barátot keresek”, mondta: „Tessék...”

Olykor még feltűnt pár napra (lengyelkedett egy kicsit, ahogyan a régiek mondták a pár napos időzést), később aztán elmaradt. Barátomtól tudtam meg, miért. Ő Krakko-ban bukkant a nyomára, de már nem a régi lakásban, hanem valami szerény albérletben. „Mi történt veled?” - kérdezte tőle. - „Á, hagyd el, Laci, ne is kérdezni ez a szörnyűség... Kazsik megy haza, kulcs nehezen megy... Ajtó csak nehezen kinyílik... Mit lát Kazsik? Hálószoza, hitvesi ágy... Ugrik ki onnan Vanda és fiatal, magas szőke fiú. Futballiszt...”

Szerény magyar nyelvtudású Kazsik barátomhoz képest sokunk barátja, a varsói *Jerzy Robert Nowak* valóságos magyar nyelvművésznek tekinthető. Szavainkat pontosan használta, ragozásban, igeidők használatában hibát nem ejtett. Némely magánhangzónkkal (a, ó, ő, ű) sokat küzdött, ám ha nem hadart és nagyobb figyelemmel formálta szavait, helyesen használta ezeket is. Ő is magánszorgalomból kezdett nyelvünkkel ismerkedni, később azonban a debreceni nyári egyetemen több kurzuson át tökéletesítette. Mint mesélte, előrehaladásában rendkívüli szerep jutott annak a gyönyörű miskolci lánynak, akit egyik alkalommal Robi hevesen ostromolni kezdett. Mint szomorúan bevallotta: nem teljes sikerrel. Önmagán is kacagott, amikor erről mesélt:

- Képzéljétek! Elmonda, hogy kedvenc költője Odí... No, mindig rosszul mondom, Ady Endre... No, Robi, gyérünk a könyvtárba, ide az Ady-kötettel... Másnap megtanultam annak a nagy versnek csoknem a felét... Mondom neki szenvedéllyel, mint egy igazi aktor: „*Torjon százegyszer százszor-tort varázs: / Hát elbocsátlak még egyszer, utolszór, / ha hitted, hogy még mindig tartalak, / S hitted, hogy kell még elbocsáttá-*

tás...” Valamiért nem tetszett neki. Pedig én egy híres irodalomtörténészről kérdeztem, melyik lenne Ady legszebb szerelmes verse... Mondta, hogy ez legszebb... És mégis: Klárka nem lett szerelmes belém... Hogy miért?

Robi sokat járt hozzánk (jóval később kulturális attaséként a budapesti követségen is szolgált), eljött egy alkalommal a debreceni irodalmi napokra, kis korreferátumot is tartott nagy sikerrel. Ebben az évben a záró vacsorát a hortobágyi csárdában rendezték. Autóbuszokkal vitték és hozták a tanácskozás résztvevőit. A hangulat fergeteges volt: remek vacsora, jóféle borok, cigánymuzsika. Robi egyszer az ablakhoz int, mutatóját a szájához emeli:

– Pszt, csak csendben... Akarom neked mondani, Joska, hogy ez csoknem tekéletes szimbolum. Magyar szimbolum, de lehetne lengyel is... Ugye, van jó perkel, palinka, bor, muzsika, de nézd itt az ablak: van rajta figgeny, és van rajta rács... Pszt!

Varsóban is kísérgetett bennünket, amikor Tiszatáj-estre odautaztunk. Ő mutatta meg az Óvárost szakértelemmel és nagy szeretettel. Különös módon ott, a lengyel főváros szívében gyengébben beszélt magyarul. Főként miután feldühítették. A protokoll szerint este követségi fogadásra kellett mennünk, Robi pedig már előzően asztalt foglaltatott egy vendéglőben:

– Megmondtam – rázta gallérjánál fogva a követségi fiút –, hogy én akarok vinni szegedi barátok az én barátom itteni resztoranba, mert kell egyenek silt kácsát, még-hozzá veres kapusztával! Én a silt kácsát nem hagyom... Hogy egyék az a száraz szendvics? Azt már nem! Tudom én: kevétségi szendvics éhes koldusnak jó csak...

Valamiképp elintéződött a dolog mégis: a „kácsát” megettük, a szendvics is megmaradt...

Az est műsorához előre küldtünk verseket, prózarészleteket. Szegedi klasszikusoktól is persze, ne csupán mai fiatalok műveivel szenvedjen fordító és színész. Juhász Gyula Tápai lagzi című remekét Mikulsky, a híres színész tolmácsolta a szép számú közönségnek. Egy tv-sorozatból nálunk is ismertté lett művész otthon is népszerű lehetett, erős taps fogadta mindjárt színpadra lépése pillanatában. Bemondta a címet, s kevéske hatásszünet után elkezdte. Lélegzetvisszafojtva figyeltem, vajon miként hangzik lengyelül a két gyönyörű kezdősor: „*Brummog a bógó, jaj, be furcsa hang, / beléjekondul a repedt barang...*” Különösen az első leütést vártam izgatottan. Hogyan szól ez: „*Brummog a bógó...?*” Így szólt: „*Kontrabassz dugyí...*” Ekkor értettem meg, miért nem lehet világsikerű a magyar költészet, a magyar vers. Mert olyan, mint a legnemesebb bor, amelynek fénye megtörik szállítás közben. Vagy mint az érzékeny növény, amely elhervad, bármilyen gonddal ültessék is át.

Áldott magyar homok

Egy rövid írásának kefelevonatát hozta vissza a szerkesztőségbe, szabadkozva, hogy újabb munkát ad a szedőknek, miután két szót kénytelen volt javítani. Egy kávé mellett megnyugtattuk, emlékeztetve mindjárt régi időkre, amikor Móricz Rózsa Sándorának nyelvi javításait végezte: abban nem két helyen kellett igazítani...

– A végén már kezdött belejönni Móricz, de azért sok helyön elvétötte az ö-zést valóban... – Hanem maga, lelköm – fordult az ifjú titkárnhöz, akit most látott először –, hová valósi? Szögedi, ugye? Közelebbről?

– Most Rókuson lakunk...

- Ahá, a Kukorica-városban... Mert a szögedi népnyelv így hívja... És miért nem használja a mi szép hangzóinkat? Hallottam az előbb, hogy olyan „urasan” beszélt. Nem köll ezt szégyöllni, kedvesöm, szöbbs ez, mint az a sok mekegő e, meg megint e...

- Otthon röndösen beszélünk... - mondta ijedten a titkárnő.

- Nagyon helyős - hagyta helyben Sándor bácsi, vagyis *Bálint Sándor* professzor, a nagy etnográfus, közelebből a szakrális néprajz európai hírű tudósa.

Gondolkodóba estem a párbeszéd alatt: hol és mikor is hallottam én először ezeket a mondatokat? Hamar tisztáztuk aztán, hogy valamikor 1955 tavaszán, a kollégiumi társalgóban, amikor kis néprajzi szemináriumunk elindult. Kisdíákok voltunk még, semmiféle tanrendben ez a stúdió nem szerepelt, nevelőtanárunk, Böröcsök Vince (Sándor bácsi egykori tanítványa) szervezte ezeket a vasárnap délelőtti beszélgetéseket a nagy tudóssal. Akit mi az első percekben mindennek néztünk, csak nagy tudósnak nem. Hiszen úgy beszélt, mint apánk, nagyapánk, falusi szomszédunk. Embört mondott és kendört, vötte a könyvet, de elfelejtötte elhozni... „Nem köll szégyöllni...”, nekünk is ezt mondta az első összejövöten. „Halljátok, Békés megyei társaitok más-ként beszélnek... De ők se szokjanak le a maguk hangzóiról, mert az is szép...” Már akkor beszélt a szegedi nagytájról, meg a szegedi migrációról. „Ahol ö-ző nyelvjárásban beszélnek, ott mindönütt föllelhető a szögedi kirajzás. Török utáni, persze. Az Alföld közelebbi-távolabbi falvai mind elpusztultak, ott kegyetlen volt a török. Szegedöt mögkímélte, köllött az adófizető iparos mög paraszt (ugye, azt már a török is tudta, hogy ötetni köll a birkát, ha nyírni akarod!), de kivételt tött az itteni barátok miatt is. Ez ugyanis gyógyító rend volt, a sokféle súlyos betegség pedig a basákat is elérte. Némelyiket sikerült kigyógyítani, némelyiket nem. A túlélők persze hálásak voltak, még a barátok templomát is engedték tataroztatni Alsóvároson. Igaz, a pasa így adta mög az engedélyt: Ezen kóbor ebek Istenének ólját tataroztatni engedélyezem, de csak egy öllel alacsonyabbra... Tudni köll, hogy az a Johannes fráter, aki összesen három templomot tervezött a tizenötödik században - a kolozsvári Farkas utcait, a nyírbátorit, mög ezt - az alsóvárosit is épp olyan magosra rakatta, de ha most mögnézítök, látjátok, hogy a pillérokot szinte elvágja a fölső boltozat, mert valóban alacsonyabbra köllött csinálni... No, a török alóli fölszabadulás után a nagy számú szögedi népesség egy része vonult ki az elpusztított területekre dohánykertésznek, dinnyésnek, hagymásnak. Ők építették újjá azokat a falvakat, amelyekből ti nagy számmal jöttötök.”

Gyűjtési feladatokat is adott később a szeminárium szorgalmasabb látogatóinak. Alighanem csak kontrollálta, miként változtak népszokásaink az időben, mert ő maga mindent tudott a karácsonyi böjtről, a tyúkültetés szertartásáról, a betlehemezők rigmusairól, a falumbeli halott-látó asszonyról. Nekem éppen erről kellett beszámolnom, ami nem volt nehéz, hiszen Bödő Roza néni tölünk a negyedik házban lakott, míg élt. Közvetlen a háború után mi is jártunk nála, nézné meg, vajon él-e édesapám a messzi fogságban. Édesanyám karikagyűrűjét egy pohár vízbe süllyesztette Roza néni, afölött imádkozott egy ideig, majd azt mondta, hogy nem látja tisztán az arcát, de bizonyosan él, talán csak betegeskedik. (Ő úgy mondta: most éppen maródi.) Egy év múlva tudtuk meg, hogy nekünk - hálísten - igazat mondott a bűbájos öregasszony. Apám hazajött, s elbeszélte, hogy pár hétig valóban volt kórház-barakkban. Jutalomjegyként ekkor fejtette meg nekem Sándor bácsi - addig különösnek vélt - családi nevemet. „Egyszerű ez, kérlek: szögedi migráció vagytok, a régi térképeken még mögvan az az ér, amelyik a Tiszába folyt és a te családod nevét viselte. Honnan jön a nevetök? Az anyajogú társadalomig mög vissza. Egy-egy erős jellemű (most úgy mondják: nagy természetű)

asszony úgy kiemelkedött, hogy róla nevezték el a leszármazottakat. Előbb csak amolyan ragadványnévként szerepült ez, aztán a valódi le is kopott. Nem mögyök meszszire: az én édesanyám Szaka Panna volt. Engöm Alsóvároson csak úgy ismertek: a Szaka Panna fia. Már egyetemi hallgató voltam, amikor valaki egyenesen Szaka Sanyinak szólított... Így keletkezett a te neved is. De nem egyedüli. Volt és van Szegedön Mari, Boris, Piri családnév is.” (Apró érdekesség: ma naponta ballagok végig azon a cseppnyi lapályon, amely a nagy háztömbök között még mindig látszik, s az 1852-ben kiadott szegedi térkép tanúsága szerint éppen itt folydogált az ér, amely egyik ósömről kaphatta a nevét.)

Valamikor 1942-ben *Egy magyar szeptember* címmel rendezte sajtó alá bizonyos Orosz István önéletírását. A cím Bálint Sándorra is tökéletesen illene. Róla is elmondható: a légynek sem tudott ártani. Jóságos volt, szeretni valóan naív. Naivitására jellemző példaként szokták emlegetni azt a vasútállomáson történt esetet, amikor József Attilát, Fábrián Dánielt és a Bartha Miklós Társaság még egy tagját kísérte ki a vonathoz. A vendégek már fölszálltak, helyüket is elfoglalták, a lehúzott ablakon át azonban még váltottak néhány szót. Amikor a kerekék már megmozdultak, Bálint Sándor integetés közben még fölkiáltott a távozóknak:

– Jól van, Attila, ha tényleg mögcsináljátok azt a szocializmust, ami annyira jó lösz a szögény embörnek, hát én is benne vagyok... Segítök, amit tudok... Isten veletök...

– Na, jöjjön csak velem, tanár úr – tette az integető ember vállára a tenyerét a kiküldött detektív. – Szóval szocializmust akarnak csinálni? Még maga is? Na, fáradjon velem, ezt részletesebben megbeszéljük a kapitányságon...

Nagyobb baj nem származott a dologból, a tanár úr megmagyarázta, hogy ő a krisztusi szeretet megvalósulásaként értelmezte a vendégek előadott terveit, ezért is helyeselt nekik. Máskülönben ő dehogyis foglalkozik politikával. (Nem is foglalkozott, naivitása azonban kétszer is a közelébe vitte. Egyszer a háború után, amikor a Barankovics-párt színeiben képviselőiséget vállalt, másodszer meg a hatvanas években, szégyenteljes nyugdíjaztatása előtt, amikor nyugati útjáról hozott könyveit érdeklődő hallgatóinak átadta, s egyikük annak rendje-módja szerint följelentette a professzort. Kívülálló, őt nem ismerő olvasó számára is arcpirítóan bántó, primitív cikkek jelentek meg róla ekkor. S hiába tudta mindenki, hogy ártatlanabb a ma született báránynál, igen sokan eltávolodtak tőle. Ezt is elviselte persze, még nagyobb szeretettel fordult azokhoz, akik mellette maradtak.)

Reverendában járó pap nem lephette volna meg jobban a barátait, amikor – nem éppen ifjú legényként, de még idejében – bejelentette, hogy nősülni készül. Sándor nősül? Ő, aki lányra-asszonyra lesütött szemmel nézett még akkor is, ha adatközlőként ült előtte? Megtörtént az esemény mégis, a professzor elvette az özvegyasszonyt, akit a rokonság-szomszédság kommandált neki. Alsóvárosi pletyka szerint három hét is eltelt már a menyegző után, amikor Sára közelebb húzódtott ifjú férjéhez, s kedves szavakkal célzást tett bizonyos kötelezettségre, amely az Úr előtt kötött házassági szerződéseknek is része. Sándor bátyánk állítólag ilyen szavakkal csillapította a hitvest:

– Nem köll mindég helytelenkődni, Sára...

A munka, a gyűjtés volt igazi szerelme. Meg a tanítványok. Számon tartotta, ki mire jutott, merrefelé jár, mit végez most. Kérésükre sem tudott nemet mondani soha. Gondolkodás nélkül indult volt tanítóképzősei, egyetemi hallgatói után, ha csak egy szóval jelezték, érdekes adatközlőre, mesélő emberre akadtak. A már emlegetett Börösök Vince valósággal imádtta egykori professzorát. Keze alá dolgozott sokszor, egy

alkalommal pedig arra kérte, menjen el vele szülő-tanyájára, a harkakötönyi homokvilágba. A magyar Szaharának ez a tartománya valahol Majsa és Halas között fekszik, Vincéék tanyája a háromszori átszállással elérhető állomástól pedig még vagy hét-nyolc kilométernyire.

- Möhetünk, Vincém, amikor akarsz. Nem jártam még arra, de bizonyosan szép lehet.

- Nagyon szép, Sándor bátyám! Amilyennek Petőfi énekölte.

- Akkor mönjünk!

Rozstáblák között vezetett útjuk az első párszáz méteren.

- Áldott magyar homok! - sóhajtott Sándor bácsi. - Látod, mégis kenyeret ad az itt élőknak... De már kalácsot is: nézd azt a gyönyörű szőlőskertet! Amott meg a gyümölcsös! Roskadoznak az ágak... Látod, a gazdaság-földrajzosok ezt fehér foltként jelölik, és mégis... A nép elszántsága, meg ez a sokszor gyalázott áldott magyar homok...

Mentek, mendegéltek - hogy meséhez illő szóhasználattal éljünk -, amikor észrevétlen elmaradoztak a szőlők, az almafák, de még a rozsföldek is. A pusztá maradt csak, a Petőfi-megénekelte háborítatlanságában. A nap perzselte, a néha feltámadó röpke szellő éppen csak megsimította az embert, akkor is inkább forró fuvallattal.

- Nincs melegöd, Vince?

- Hát egy kicsit.

- Mert neköm nagyon. Mög aztán idegösít is, hogy a szandámba minduntalan bemászik ez a homok, aztán vagy kigyün vagy nem... Hallod, én inkább levettem ezt a szandát... Meztőláb a jó... Hú, hallod, így még rosszabb! Égeti a talpamat rettentően... Várjál már, inkább visszavöszöm a sarut... Ejnye, ezt azért nem gondoltam. Hogy a Jóistenke akárhová tőgye ezt a homokot...

Szenvedve ballagtak tovább.

- Messze vagyunk még, te Vince?

- Közelödünk, Sándor bátyám, már nagyon közelödünk... Az a jegenyefás, ott ni, az már a mi tanyánk...

- Hú, de kicsike az még, Vince... Á, már megint ez a homok, hogy a Jóistenke tőtte volna arrébb egy kicsivel...

- Na, itt is vagyunk, Sándor bátyám! Ez a dinnyeföld már az apámé... Ott mög, ahol a tanyaudvar kezdődik - valóságos természeti csoda! - véget ér a homok, csupa eleven fű minden. Itt a második akác alatt még egy pad is van. Nagyapám eszkábálta öreg korában, szeretett itt üldögélni - mondta a lelkes tanítvány, s nyomban le is ereszkedett a padocska közelebb eső szélére. Sándor bácsi kissé lemaradva, némán követte, jó három méterről aztán odaszólt:

- Mönj arrébb, Vince, én is le akarok ülni...

Megkérdeztem egyszer, így esett-e a kedves történet.

- Löhetségös - felelte Sándor bátyám. - De alighanem akkor nap elfelejtöttem, mert olyan csirkepaprikást, mög túrós lepényt kaptunk Vincééknél, hogy máig számban az íze... Látod, erre bizonyosan emlékszőm...